

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА УКРАЇНА

XX сторіччя в історії людства було періодом бурхливого технічного розвитку, добою професіоналізму і прогресу, однак диспропорція, що намітилася між фаховим інтелектом суспільства та його гуманітарним наповненням, таїть у собі небезпеку, що homo не зможе розпорядитися своїми науковими і технічними досягненнями і це заведе цивілізацію у безвихідь або викличе катастрофу.

Дедалі більше й усе виразніше простежується головна умова виживання людства: соціальна структура суспільства має бути сумісною з рівнем розвитку науки і техніки, з рівнем пізнання людиною законів світобудови. «Кинувшись у вир науково-технічного прогресу, людство включилося в дуже ризиковану гру, де ставки зростають з часом і нині наблизилися до максимальної: під заклад іде саме його існування. Древній образ боротьби з багатоголовою гідрою мимоволі виникає в свідомості, коли ми переконуємося, що розв'язок кожної частинної проблеми дається ціною виникнення низки нових не меншої складності. Куди веде той шлях, що на нього вступає дедалі більша частина людства, – невідомо, як і те, які нові загрози поставатимуть перед нами. Навіть вельми корисні за своїм задумом інформаційні пристрої – телевизор і комп'ютер, які виглядають зовсім невинно порівняно з монстрами сучасності – атомними електростанціями, штучними морями, великими гідроелектростанціями, – ховають у собі неочікувані загрози для духовного життя людей» [7,124].

Що очікує людство в XXI сторіччі? Куди заведуть шляхи соціальних процесів? Буде це шлях прогресивного розвитку, входження в якісно новий стан цивілізації, чи пастка безвиході? Або ще гірше – загибель усього людства у вогні конфліктів і катастроф?

Усе промовляє про те, що людство підійшло у своєму розвитку до критичної межі. Перед ним доволі високий поріг, який воно повинне переступити і перетворитися в якісно нове суспільство, або загинути.

Масмо букет варіантів: загинути в ядерній катастрофі, стати жертвою виснаження і отруєння навколишнього середовища, зокрема і від розширення озонової діри, або від нового всесвітнього потопу – результату танення полярних льодовиків унаслідок глобального потепління на планеті. Більш імовірно, що людство знищить сама природа, увімкнувши на повну потужність свій віковичний механізм регуляції – мікросвіт бактерій та вірусів, уготовивши homo конгломерат епідемії, з якими сучасна медицина не впорається.

Якщо взяти до уваги, що біосфера є складною самоорганізовувальною системою з механізмами підтримання гомеостазу і апаратом розпізнання «шкідливого» агента – джерела збурливого впливу, яким, безперечно, є сама людина, то для неї такий сумний наслідок цілком логічний. Бо механізми збурення мікросвіту (отрутохімікати, котрим притаманний мутагенний характер, підвищена радіація тощо) вже давно увімкнули.

Відомий британський учений Стівен Хокінг заявив, що в найближчі тисячу років станеться неминуха техногенна катастрофа. Хокінг назвав три основні загрози для існування людини: ядерна війна, глобальне потепління і створені генетичною інженерією віруси. Порятунком людства Хокінг бачить у переселенні з Землі [11].

Виникають закономірні питання: чи залишився у людства час, аби щось організувати для свого порятунку і якщо залишився, то що саме слід робити?

Непомітно для самих себе ми опинилися у новітній сфері буття – інформаційній. Ми вже не можемо не враховувати вплив ІКТ (інформаційно-комунікативних технологій) на почуття самості, бо вже цілком інакше ставимось один до одного, ніж це було, приміром, наприкінці XX століття. Ми

цілком інакше формуємо навколишній світ і взаємодіємо з навколишнім середовищем.

9 вересня 2013 року перед учасниками XX Форуму видавців у Львові виступив Зигмунт Бауман з лекцією «Невелике доповнення до довгої історії соціальної історії часу». Всесвітньо відомий соціолог і філософ поділився своїми спостереженнями про сучасний світ: «Один з найцікавіших і найбільш дивних парадоксів нашого часу полягає в тому, що жодне покоління до нашого не мало доступу до такої маси вже зібраної інформації. Інформація доступна на серверах, дець в Інтернеті. У той же час нам значно важче дається розуміння і передбачення. Моє покоління було переконане, що нас гальмує брак інформації. Це сприймалося як головна перешкода для покращення і розуміння – індивідуального і суспільного. Сьогодні є надлишок інформації. Її – більше, ніж ми можемо обробити, проаналізувати. І сьогодні це – найбільша перешкода для нас. Кожне рішення можна поставити під сумнів. У кожному рішенні є ризики, які ми не можемо повністю прийняти і проаналізувати. Це заважає нам створювати осмислені наративи.

Ми сприймаємо інформацію так само, як і час – як багато точок. Зробити з цього присутню історію стає зоразу складніше. Для прикладу: один недільний випуск New York Times вміщає в себе більше інформації, ніж філософ епохи Просвітництва чи будь-яка інша людина XVIII ст. отримувала за все своє життя».

Сьогодні ми стали власниками ноутбуків, стільникових телефонів, смартфонів, не уявляємо життя без інтернету, фейсбуку, соціальних мереж, слухаємо онлайн-лекції, вже звикли до сенсорних екранів, призвичаїлись до GPS Augmented Reality та віртуальних реальностей, вже знаємо, що таке 3D-принтери, нанотехнології, Semantic Web, нас не дивують розмови про штучний інтелект, ми звикли до регулярних запусків штучних супутників, користуємось послугами автопілотів, маємо щораз потужніше забезпечення бібліотек інформацією через мережу інтернет тощо.

На порядку денному постало запровадження електронної демократії, електронного урядування, електронного голосування. Водночас соціальні мережі перетворились на інструмент інформаційного протиборства. Виявляється і досліджується маніпулятивний вплив інтернет-комунікацій, оскільки загрозою для людства стали новітні PR-технології, які використовують інтернет для маніпуляції суспільною свідомістю та штучної дестабілізації суспільно-політичної ситуації. Реальністю стали кібервійни й хакерські атаки в інформаційних мережах. Зафіксована зростаюча кількість крадіжок приватних даних через інтернет...

Світ реальний непомітно трансформується у світ віртуальний і навпаки, породжуючи для людини нові правила й закони. Світ наш став фрагментарним. Ми спостерігаємо за трансформацією аналогового світу в цифровий. Людина розділена між «он-лайн» і «офф-лайн». Зігмунт Бауман слушно констатує, що в світі розвивається нове явище, яке називається мультикастинг: *«Люди одночасно роблять декілька речей: дізнаються інформацію, отримують повідомлення, дивляться на ще інший екран тощо. Згідно з дослідженнями, мультитаскінг дозволяє «втиснути» 9 годин 30 хвилин інформації в 7 годин 5 хвилин».*

Інформаційно-комунікативні технології перетворились з інструменту взаємодії зі світом на модерні взаємозалежні соціальні, екологічні й антропологічні сили. Вони вже творять новітні реалії (фізичні й інтелектуальні), змушуючи людей по-інакшому інтерпретувати світ.

«За всю історію людства до 90-х років минулого століття ми створили один зетабайт даних – це 10^{21} . А від тих 90-х років до 2020 року ми створимо 32 зетабайти!» [5].

Інформаційна революція торкнулася кожного з нас. Ми є свідками невинної технологізації світу, досі небаченої культурної революції, значною мірою зумовленої саме ІКТ, відтак маємо уважніше приглядатися до витоків своєї культури та виховання, переосмислювати власну роль у теперішньому й майбутньому. Людина дивиться сьогодні на себе і на світ крізь призму інформації.

«Ми починаємо розуміти, що не тільки ми здатні до розумної діяльності. Так звані розумні технології дають раду з

деякими завданнями ліпше за нас. Краще паркують, краще пілотують літаки. Ще донедавна ми думали, що тільки ми вміємо вирішувати проблеми. Нині ми є інтерфейсом між авто і GPS-ом.

Змінюється те, як ми думаємо про самих себе. Сьогодні дивимося на себе крізь призму програмного генетичного забезпечення, біологічного софту. З іншими людьми щораз частіше вступаємо у взаємодію через соціальні медіа. Інакше розуміємо світ – крізь призму соціальних мереж – й інакше виглядають наші контакти зі світом. Технологія більше змінює те, ким ми є і як ми сприймаємо світ. Сьогодні доступ до світу маємо через інтерфейс соціальних медіа, телебачення, цифрових технологій... Існує тільки те, що з'являється у Фейсбуці чи Твіттері. До того ж для великих платформ не існує практично жодної конкуренції – і це не є якась змова, а природа технології, яка зосереджується на головних подіях і функціонує в циклах... Сьогодні люди створюють соціальні медіа як підтвердження своєї присутності: я інстаграмую, отже, я існую. Сьогодні бути поза інфосферою – це бути парією, виявитися за дужками в суспільстві» [5].

Нині вже йдеться про конечну потребу становлення і розвитку новітньої науки – філософії інформації, філософії ІКТ. Треба опанувати складне мистецтво модерного мислення і водночас витримувати потік старих ідей. Час вимагає переглянути, концептуально перебудувати та оновити словниковий запас homo. Сучасна етика має ґрунтуватися на інформаційній етиці велетенської іносфери – у нашій мові появилось і появляється щораз більше нових технічних виразів, неологізмів і абревіатур. Це інколи дратує, але цього не завжди можна уникнути. Тож треба навчитися знаходити баланс між традиціоналізмом і коректним, винятково точним і стислим тлумаченням реалій сьогодення.

Відкриття законів інформації й створення різноманітних обчислювальних систем, ввели людство в якісно нову еру розвитку, яку умовно називаємо інформаційним суспільством (ІС). Значення цих відкриттів настільки велике, що їхній вплив на долю людства можна порівняти лише з винаходом важеля. На наших очах швидкодійні комп'ютери та інтернет прокладають земній цивілізації дорогу в якісно нову добу – інформаційну, в якій перемога демократії і встановлення народовладдя є альтернативою самознищення. Але ми все ще точно не знаємо як правильно скористатися новітніми здобутками науки й техніки і що саме конче треба зробити, аби ІКТ не призвело до фатальних наслідків на планеті.

«Інформаційне суспільство – стан розвитку суспільних і, насамперед, виробничих стосунків, при якому основна частина валового продукту створюється не за рахунок матеріального виробництва, а на основі створення і продажу наукоємних технологій, інформаційних продуктів, тобто результатів інтелектуальної праці громадян» [1].

Таким чином, йдеться про нову стадію розвитку суспільства, в якому основним предметом праці переважаючої частини людей є інформація та знання, а засобами праці – інформаційні технології.

О. Тоффлер у книзі «Шок майбутнього» так висловився про якісно новий етап еволюції: «Ми організуємо нове суспільство. Не ледь видозмінене суспільство. Не нову версію сучасного «більше, ніж життя» суспільства. А абсолютно нове суспільство» [9, 207].

У світі відбувається стрімка інформатизація суспільства. «Суспільство через освітні установи, систематичний інформаційний вплив накидає кожному з нас ті чи інші ідеї, цінності, зразки поведінки тощо. Все це подається, як правило, у препарованому, підготовленому для сприйняття вигляді. Розібратися у колосальному потоці інформації мусив би сам індивід, якби мав до того охоту, спроможність, власне – достатню інтелектуальну силу та витривалість. Насправді належне переосмислення усіх цих потужних впливів не під силу не лише пересічній людині» [8, 66].

Інформатизація й технологізація системи масових комунікацій формують нові тенденції у функціонуванні її елементів, котрі сприяють процесам соціалізації суспільства. Масштаби цього процесу воістину глобальні. Розвиток теорії інформації та створення комп'ютера різко збільшили інтелектуальні можливості homo. Комп'ютерна грамота стала такою ж обов'язковою, як уміння читати і писати. Важко переоцінити наслідки прискорення наукових досліджень, обумовленого легкістю, свободою і доступністю зв'язку через інтернет, оперативним обміном інформацією та можливістю для вченого у стислі терміни довести до відома громадськості свої думки і результати досліджень.

«Відносно дешевий потужний персональний комп'ютер, приєднаний до всевітньої інформаційної мережі, є чинником, який вже на наших очах змінює інформаційну ситуацію, а головне, формує нову людину. Вже зараз користувачу став потенційно доступним масив інформації, що його з будь-якої розумної точки зору слід визначити як практично безмежний. Стало технічно можливим за сміховинно малий час поклацати до послуг споживача майже все більш-менш помітне і значуще в ноосфері. Таким чином, маємо небачені ще можливості для розвитку і підвищення сили кожного індивіда, але разом з тим й загострення конкуренції, як також і колосальний ріст інформаційної взаємозалежності між людьми. З другого боку, технічна можливість не є ще достатньою умовою її фактичної реалізації. Бо величезна кількість найбільш суттєвої інформації є платною, отже, інформація стала товаром, придбати який не кожному під силу» [8, 69].

Новітні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) проникають у всі сфери життя людини, перетворюючись на складову частину інформаційної культури (ІК) людства. «Зараз очевидно, що ми стоїмо на порозі нових, незнаних нам досі форм культури, і передбачити всі соціальні наслідки новітньої інформаційної революції, яка до того ж не має жодних ознак спаду, ми просто ще не можемо. Ймовірно, що одним з них стане ще глибша диференціація людей за реалізованим інтелектуальним рівнем. Оскільки вимоги до людини невинно підвищуються, далеко не всі виявляються спроможними їх витримати. Ті, хто їх зможе задовольнити, отримає вирішальні переваги в життєвій боротьбі. Дистанція між такими особами і рештою збільшиться. <...> Наявність такого інтелектуального розриву в суспільстві стає небезпечною з багатьох причин. Зокрема, прийняття відповідальних рішень через наявність загального виборчого права може опинитися в руках тих, хто до таких рішень нездатний» [8, 70–71].

Ці міркування знаного українського фізика-теоретика й культуролога професора А. Свідзинського більш ніж актуальні – інтернет залишає людину віч-на-віч з безміром інформації, при цьому вибір має зробити сам індивід, але далеко не кожен спроможний організувати достатньо ефективний інформаційний самозахист. Комп'ютер у руках невибагливого й невмілого користувача може завдати більше шкоди, ніж користі. Особливо гостро ця проблема постає перед молоддю, ще не озброєною належними знаннями й досвідом.

«Інтерес до проблем інформаційної культури в Україні, і зокрема в освіті викликаний, насамперед, тим, що розвинені держави швидкими темпами переходять до нового типу економіки, яка базується на знаннях (knowledge-based economy) та до нового типу управління знаннями. Здатність України зберегти й підвищити свої позиції у світовому економічному та культурному просторі визначатиметься готовністю держави забезпечити пріоритетне інвестування у вітчизняний інтелектуальний потенціал. Тому освіта і наука стають пріоритетами державної політики, зокрема освітньої та інформаційної політики за умов розвитку інформаційного суспільства, яке є принципово іншим типом існування людської спільноти, збагачує людську культуру новим суспільно значущим феноменом – інформаційною культурою» [4, 1].

Сьогодні інформаційна культура «розглядається як спо-

сіб життєдіяльності людини в інформаційному суспільстві, як складова процесу формування культури людства. Саме інформаційна культура покликана гармонізувати внутрішній світ суб'єкта шляхом вироблення раціональної моделі інформаційної поведінки, що дозволяє досягти рівноваги в інформаційно-комунікаційному взаємообміні з інформаційним середовищем, яке переважно ґрунтується на комп'ютерних, телекомунікаційних і інших засобах зв'язку» [4, 11].

Стрімка інформатизація суспільства і розвиток новітніх інтернет-технологій вимагає нових підходів до формування у загалу новітньої інформаційної культури, рівень якої визначається набутими новітніми знаннями й навичками в інформаційній галузі [2].

Як, приміром, співіснують технофілі й технофоби? Чи допоможуть ІКТ розв'язати надважливі соціальні та екологічні проблеми, чи лише посиловатимуть їх? Ми повинні переосмислити сьогоднішнє і майбутнє через технологізацію світу, маємо поліпшити свій інтелектуальний стан, чим скоріше адаптуватися до нових вимог реальності.

«Здійснення соціальних й економічних реформ в інформаційному суспільстві, визначає не лише потребу інформатизації відповідних галузей, використання нових технологій, які змінюють мислення, комунікацію, діяльність, способи виробництва послуг і продуктів, а й детермінують пріоритетність формування й розвитку інформаційної культури всіх громадян країни» [4, 1].

Інформатизація й технологізація системи масових комунікацій водночас формують нові тенденції у функціонуванні її елементів, котрі сприяють процесам соціалізації суспільства. Нинішній час вимагає від спільноти (журналістів зокрема) інформаційної компетентності – спроможності фахово працювати в інформаційно-освітньому середовищі. Іншими словами, йдеться про формування модерного мислення, інтерактивного спілкування, вироблення наукового світогляду, інформаційної культури.

Втім інформаційна компетентність – це не лише інформаційна культура, але й комплекс аналітичного, прогностичного, комунікаційного, організаційного вміння здійснити ефективну адаптацію членів суспільства до сучасних ІКТ.

Дослідники слушно характеризують інформаційну культуру як нову «соціокультурну технологію, спрямовану й на організацію соціальної взаємодії, і на створення та оперування різними символами, <...> на формування людини, здатної жити й успішно здійснювати свою діяльність у сучасному інформаційному середовищі» [6, 86].

Успішне функціонування ІС потребує якісної освіти та глибоких різноманітних знань для розуміння / підтримування надзвичайно складних процесів у соціумі, а також вимагає виховання модерної інформаційної та комунікативної культури індивідуума, яка включає: «по-перше, сукупність знань, умінь і навичок, необхідних для існування у світі інформації; по-друге, спосіб життєдіяльності людини в інформаційному суспільстві; по-третє, методика оперування всіма видами інформації; по-четверте, методологія й світогляд інформаційного суспільства» [3, 93–94].

І хоча навіть у технологічно високорозвинених державах ІС не є довершеним, сьогодні дослідники вже ведуть мову про наступну стадію соціального устрою – суспільство знань (СЗ). І це при тому, що вплив на суспільство багатьох засобів комунікації далеко неоднозначний – на світогляд людей значною мірою впливають електронні мас-медіа, активно формуючи далеко не ліпші ціннісні орієнтири. Еріх Фром не дарма застерігає: «Метою [людства] є не панування над природою, а панування над технікою та ірраціональними соціальними системами та інституціями, що загрожують існуванню західного суспільства, якщо не всього людства» [10].

І справді. «Гугл сам себе подає так: ми є тільки бібліотечним каталогом. Як за Гутенберга. Ні, не є. Бібліотечний каталог не рекомендує власних послуг, не постачає пошту і рекламу. Гугл, як і Фейсбук чи Твіттер, нині є лагідним тираном. Поки що. Проблема в тому, що ми, європейці, залишили ключ до влади над інформацією каліфорнійським корпораціям. Це не надто мудро. Наразі вони не дуже нам шкодять, просто хочуть заробити більше грошей. Однак існує суттєвий ризик, що щось піде зле. Бо нині ми практично на віру приймаємо, що Гугл чи Фейсбук діятимуть чесно і не викинуть нам якогось коника. Як нам зберегти ліберальні традиції в суспільстві, де панують приватні фірми, яких не можна притягти до відповідальності? Бо інформаційні гіганти безкарні. Коли зроблять щось добре – супер. А коли щось паскудне? Нічого з тим не вдіємо. А що буде, якщо Фейсбук одного дня почне застосовувати свою величезну владу (а Гугл – це дрібничка порівняно з Фейсбуком, який має дані про найприватніші події з нашого життя), щоб повабитися в політику?» [5].

Так розмірковує Лучіано Флоріді (Luciano Floridi), італійський вчений, професор філософії й етики інформації в Оксфордському університеті, який добре знається на проблематиці інтернету та інформатизації суспільства – 2014 року побачило світ нове фундаментальне дослідження вченого «Четверта революція. Як інфосфера формує людську реальність» («The fourth revolution. How the infosphere is reshaping human reality»), присвячене аналізу проблем інформаційного суспільства.

Клаус Шваб (Klaus Schwab), засновник і виконавчий голова Світового Економічного Форуму в Давосі, розмірковує про проблеми Четвертої Індустріальної Революції (The Fourth Industrial Revolution. What It Means and How to Respond), які суголосні з проблемами, котрі досліджує соціальна інформатика: «Четверта Індустріальна Революція також глибоко вплине на національну й міжнародну безпеку, визначаючи ймовірність і характер конфлікту. Історія війн і міжнародної безпеки – це історія технологічних інновацій, і сьогоднішній день

– не виняток. Сучасні конфлікти за участю держав надто «гібридні» за своєю структурою, включаючи традиційні воєнні дії поряд з елементами, які раніше ототожнювали з недержавними. Межа між війною та миром, між агресором і жертвою конфлікту, між наявністю насильства і його відсутністю (кібератаки) стає дедалі тоншою, яку вкрай складно визначити. <...> Я великий ентузіаст і намагаюся використати технологічні новації якомога раніше, але час від часу запитую себе, чи приведе невблаганна інтеграція технологій у нашому житті до придушення деяких виняткових людських рис, таких як співчуття і взаємодопомога» [12].

Вчений має рацію. Надмірне використання електронних новацій призводить до втрати живого спілкування, осмислення чудесних барв реальності у всій красі та неповторності, до втрати важливої частини людського буття: вміння зупинитись, замислитись, зробити правильний висновок.

Література

1. Емельянов Г.В. Проблемы обеспечения безопасности информационного общества [Электронный ресурс] / Г.В. Емельянов, А.А. Стрельцов // Распределенная конференция «Технологии информационного общества 98 – Россия». Информационное общество: Информационные войны. Информационное управление. Информационная безопасность / под ред. М. А. Вуса. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. университета, 1999. – Режим доступа : <http://www.iis.ru/events/19981130/streltsov.ru.html>
2. Информационная грамотность: международные перспективы / под ред. Х. Лай; Пер. с англ. – М. : МЦБС, 2010. – 240 с.
3. Калиновская Н. А. Информационная культура личности и общества: наполнение понятия / Н. А. Калиновская // Информационное общество: культурологические проблемы : материалы междунар. науч. конф. Краснодар – Новороссийск 17–19 сентября 1997 г. – Краснодар, 1997. – С.93–94.
4. Калініна Л. Інформаційна культура як феномен інформаційного суспільства і напрям дослідження [Електронний ресурс] / Л. Калініна, Б. Моцик // Теорія та методика управління освітою. – № 8. – 2012. – С. 1. – Режим доступу : <http://tme.uomo.edu.ua/docs/8/6.pdf>.
5. Пастки інтернету (інтерв'ю з Лучіано Флоріді) // Gazeta Wyborcza. – 2016. – 2 січ.
6. Полякова Т. А. Формирование информационной культуры личности и общества – актуальная социокультурная технология эпохи информатизации / Т. А. Полякова // Информационное общество: культурологические проблемы : материалы междунар. науч. конф. Краснодар – Новороссийск 17–19 сентября 1997 г. – Краснодар, 1997. – С. 86.
7. Свідзинський А. В. Самоорганізація і культура / А. В. Свідзинський. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 1999. – С. 124.
8. Свідзинський А. В. Синергетична концепція культури / А. В. Свідзинський. – Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. – С. 66.
9. Тоффлер Э. Шок будущего [пер. с англ.] / Э. Тоффлер. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2002. – С. 207.
10. Фромм Э. Иметь или быть? [пер. з англ.] / Эрих Фромм. – М., 1986.
11. <http://tech.obozrevatel.com/science/01786-stiven-hoking-nazval-datu-neizbezhnogo-kontsa-sveta.htm>
12. The Fourth Industrial Revolution. What It Means and How to Respond. By Klaus Schwab // <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution>

Олег К. РОМАНЧУК

**Замовлення на видання надсилайте на адресу:
О.К. Романчук, п/с 2994, Львів, 79017**